

ОЛИВЕР СУБОТИЋ

ДУХОВНИ ЛИК НИКОЛЕ ТЕСЛЕ
И НАШЕ ВРЕМЕ

Када ми је мој пријатељ Брана Јовановић предложио да одржимо заједничко предавање о Николи Тесли у Матици српској, нашао сам се у незгодној ситуацији јер сам се годину дана раније повукао из јавне сфере и престао да држим предавања и наступам у јавности. С друге стране, тема коју је предложио била је од огромне важности, а повод (160 година од рођења генијалног научника) и историјски контекст јединствен, те би било неодговорно да сам једноставно одбио тај позив. И пронашли смо солomonско решење: одлуку смо препустили патријарху српском Г. Иринеју, који је благословио да треба да дођем у Нови Сад и прозборим коју реч о томе.

О теми духовности Николе Тесле постоје фрагментарна и, рекло би се, помало супротстављена сведочанстава, која се успутно појављују када је реч о његовом животу и делу. Још увек нема неке систематичне студије која би свеобухватније и детаљније одговорила на то питање. Притом, приметно је да један број људи у овом домену заузима крајња и, слободно можемо рећи, нереална гледишта. Једно је оно које је било присутно у време самоуправног социјализма, када смо о Николи Тесли могли да чујемо само у контексту научних открића, док је духовни аспект његове личности био потпуно запостављен, ако је уопште и узиман као релевантан. И данас има људи који би Теслу радо свели на проналаске, чиме се озбиљно греше о великог научника чија је ширина личности далеко надилазила његова генијална открића (до којих, узгред речено, не би ни дошло да није управо ширине духа коју је имао још од раног детињства). С друге стране, постоје и идеалистичка гледишта, која Николу Теслу посматрају малтене као светитеља. Тако је пре

нешто више од две деценије изашао из штампе један темељан и квалитетан зборник текстова о Тесли који је приредио припадник послератне српске емиграције у Америци, Сава Вујновић, који, нажалост, није дочекао излазак из штампе свог животног дела. Тај зборник текстова је до данас остао референтан и незаобилазан када је у питању тема живота и дела Николе Тесле, при чему је спорна насловна страна: на њу је издавач утиснуо лик славног научника са портрета који је урадио Сарони средином деведесетих година 19. века, али тако што је око главе стављен ореол. Та врста претеривања такође није добра и представља другу врсту крајности и наметљивости која нема упориште у реалности.

У овој теми је потребно заузети реалан став, који не даје црно-белу већ изнијансирану слику. С тим у вези, навешћу један догађај од пре нешто више од деценије, када сам први пут посетио Дом владике Николаја у Краљеву. Тада сам приметио једну веома занимљиву композицију која је била осликана на зиду капеле тог дома. На њој су били многи српски великани: владари, војсковође, научници, писци... Били су без ореола, али сабрани на једном месту и јасно усмерени ка Христу. Међу фигурама се налазио и Никола Тесла, али у једном чудном положају: телом је био окренут ка Западу, а својим погледом тежио ка Истоку. У разговору са о. Радошем Младеновићем, који је у то доба био управник Дома, сазнао сам да је то стога што је Тесла по рођењу и званичној вероисповести током живота припадао православном хришћанству, те да је као православни хришћанин и опојан, и одатле тај поглед ка Истоку. Опет, с обзиром да је током живота имао неких лутања у ванхришћанске погледе и приступе, телом је усмерен на Запад, али не у мери која га суштински одваја од оних Срба који су Христови, због чега и јесте са њима заједно на композицији. Мислим да та сликовна представа даје један реалан одговор на тему духовности Николе Тесле гледано из аспекта православног хришћанства.

Најбоља полазна тачна за ову тему је Теслино породично окружење, које је, као што је добро познато, било обележено православном вером као ретко које. Отац Милутин је био свештеник посебног кова: мисионар, ерудита, полиглота... Једном речју, понос православне Лике! О његовом животу и делу је недавно објављена и сјајна књига Милована Матића. Прота Милутин је извршио јак утицај на свог сина у његовој раној младости. Ни са мајчине стране Никола није био ништа мање усмерен ка православљу: ујак му је био митрополит, деда свештеник, прадеда свештеник... Прота Стеван Простран је у родословним гранама најближе родбине Георгине Ђуке Мандић пронашао равно 36 свештеника!

Никола је, дакле, растао у породичном окружењу у коме је православна вера била нешто о чему је стално слушао и што је у пракси могао да види. Преко пута парохијског дома у коме су живели у Смиљану био је храм Светих Апостола Петра и Павла у коме је прота Милутин служио, а дечак Никола, поред литургијског начина живота, годинама био чтец. Као што је сам много година касније посведочио, од свог оца Милутина је као дете слушао интересантне повести о хришћанским светитељима и њиховим подвизима, које је понекад на детињи начин и сам покушавао да опонаша, због чега је умео да западне у незгодне ситуације. У раним детињим играма створио је и први лични доживљај Бога – најлепша је она чувена прича када је држао кућног мачора и милујући га изазивао варнице, размишљајући притом како је свемир једна велика мачка коју Бог милује на свој начин.

Занимљиво је да је Тесла управо под утицајем свештеничког окружења дошао не само до православља већ и до рационалистичких и механицистичких виђења света која су на њега извршила пресудан утицај у научном смислу. Нико други до његов ујак, прота Петар (потоњи митрополит дабробосански Николај), упознао га је са Декартовим списима. Према речима самог Николе Тесле, Декарт је извршио пресудни утицај на његов научни рад и посматрање света око себе.¹

Прота Милутин је од сина Николе очекивао да ће уписати богословске студије, али је Николино срце било усмерено ка другој страни – ка техничким наукама. Очекивањима његовог оца су доста допринели разни чудесни догађаји у вези са Николиним детињством, од небеских знамења годину дана пре рођења детета до разних догађаја у којима је Бог мало и несташно дете чувао неповређено у разним незгодама, о чему је сам Тесла касније сведочио. Десница Господња је дете заиста чувала, али се испоставило да је Бог имао неке друге планове са њим, што се најбоље видело после брзог оздрављења пошто му је отац дао дозволу да студира техничке науке (не заборавимо да се непосредно по завршетку гимназије Тесла упутио у Госпић да каже оцу да је, иако нерадо, прихватио

¹ У разговору са претходно поменутиим теологом и филозофом, презвитером Радошем Младеновићем, чија је научна област специјализације управо Декартова философија, сазнали смо и једно веома занимљиво гледиште у погледу научног успеха Николе Тесле. Младеновић сматра да Тесла није припадао науци свог времена и да је разумљив тек када му се приђе из перспективе предњутновске физике, прецизније из теорије етра, која је, по његовом мишљењу, била основна позиција од које се Тесла кретао да би дошао до својих генијалних открића. Ово питање остављамо физичарима за разматрање, с обзиром да излази ван оквира наше теме, али као важну и интересантну тезу га нисмо могли заобићи (прим. О. С.).

његову жељу да студира богословље, али да се управо на путу тешко разболео).

Није све било идеално у периоду студија младог Николе – у Грацу се страствено одао коцки и кафанском животу. То је оца веома болело и због тога је настао озбиљан сукоб између њих двојице. Сину је тек касније, после очеве смрти, оштро прорадила савест. Наиме, смрт проте Милутина је на младог Николу оставила дубок утисак, толико дубок да је чврсто решио да испуни његово завештање о томе да настави студије у Прагу. Многи с правом сматрају да је управо тај догађај био прекретница у животу Николе Тесле, догађај који га је покренуо напред из жеље да се одужи свом оцу, преданом свештенику кога је веома поштовао и за кога ће касније, када је већ постао славни научник и проналазач, посведочити да је био „истински природни философ”.

Када је реч о религиозности Николе Тесле у периоду зрелости и светске славе, ни у једном Теслином тексту или интервјуу није забележено оспоравање очеве вере, док је потврда те вере сачувана у неколико посредних сведочанстава, међу којима је посебно значајно оно од проте Ђурађа Орлића, који је посведочио да му је Тесла, приликом обиласка родног краја, на питање каква је његова вера одговорио кратко и јасно: „Моја вера је вера мога оца.” Ипак, када је реч о јавном исповедању православља од самог Тесле, имамо доста противречне податке. Као што је већ наведено, на основу сведочанстава људи који су га познавали више пута је поменута његова јасна припадност православљу, али његови текстови, преписке и интервјуи у том смислу нису толико јасни. Тако Тесла у својој 44. години у једном чланку изјављује да није верник у формалном смислу, али да религију препоручује, да би већ годину дана касније у једној преписци навео да у религијском смислу припада православљу и да је то вера његовог ујака који је мирополит, мада себе највише воли да окарактерише као хришћанина. А када је напунио шездесет година, приликом примања Едисонове награде, Тесла изјављује да је дубоко религиозан човек (иако се таква изјава свакако није очекивала на скупу о коме је реч), али да његова религиозност не би могла да се посматра у строгом значењу те речи. Упоредо са тим, у објављеним чланцима, а пре свега у аутобиографији, на неколико места Тесла експлицитно говори о Богу као Творцу и Промислитељу. А на заласку свог овоземаљског живота, у сусрету са краљем Петром Другим у Њујорку, Тесла користи православно-српску узречицу „ако Бог да” и свој поздравни говор завршава, типично хришћански, са: „Величанство, Бог Вас благословио!”. Можда би све ове наизглед противречне изјаве требало схватити у смислу да је Тесла себе сматрао православним

хришћанином, али не у строго литургијском смислу, што је иначе чест случај код српског народа. Овде ипак остављамо простор и за друге интерпретације, при чему примећујемо јасну разлику у односу на Пупина, рецимо, за кога поуздано знамо и да је живео литургијски.

Тесла је током живота развио интересовање и за друге светске религије, поред хришћанства. Сам Владика Николај сведочи да му је Тесла рекао да је проучавао све религије, и да је закључио да је хришћанство најпрактичније. Тесла је већ у првом периоду боравка на америчком континенту развио особито занимање за хиндуизам и будизам. То се десило средином деведесетих година 20. века, у време када су далекоисточне религије на америчком континенту постале веома популарна тема. У дубокој старости, у једном чланку, он наводи да су по његовом мишљењу хришћанство и будизам највеће религије по важности. Изгледа да су управо занимања за далекоисточне религије довеле до тога да се у његовом духовном доживљају, поред хришћанских ставова о Богу као Творцу и Промислитељу, појаве и пантеистички погледи, у којима се Бог и природа у једној мери поистовећују. Он касније значајно одступа од пантеистичких тонова, али се зато држи неке врсте деистичког приступа и божанским стварима приступа на научни начин. Занимљиво је и то да Теслин биограф, Џон О'Нил, наводи да је Тесла у неколико наврата имао (како то Нил интерпретира) и „спиритистичке” доживљаје, али да у спиритизам није веровао. У свем том шаренилу религијског интересовања, једно је сасвим јасно и сигурно: Тесла ни у ком случају није био атеиста.

Ако би се Теслини ставови посматрали строго са аспекта православне теологије, основни проблем који ћемо уочити јесте недовољно наглашена и јасна разлика између створених и нестворених енергија. То се поготово уочава у Теслином ставу о језгру васионе које је, по његовом мишљењу, материјално-духовног типа и које надахњује сваког човека. Према Теслином доживљају, у материјалном смислу то језгро би била светлост, а у духовном лепота и самилост. С обзиром на то да се у таквом доживљају реалности материјална и духовна светлост на неки начин преклапају, јасно је да Тесла не раздваја у довољној мери створену и нестворену реалност. Чини нам се да разлог за то треба тражити у чињеници да је он човек кога пре свега занима енергија као таква и да му теолошка мисао источних отаца у погледу нетварне таворске светлости (уп. Мт 17, 2; Мк 9, 3) није позната. Подсетимо се да је питање таворске светлости (односно њене нестворености) било и једно од кључних тема расправе између представника источне и западне теологије у позном средњем веку, те да је до данас

остало једно од важних тема теолошког неслагања. Да је Тесла, као српски геније на пољу створених енергија, којим случајем током живота имао додира са списима Светог Григорија Паламе, јелинског генија на пољу нестворених енергија, ствари у погледу његовог разликовања створене и нестворене светлости би свакако биле другачије. И да је после сусрета са индијским мисионаром Вивеканандом Тесла имао искуство сусрета са благодатним људима свог времена, попут светитеља какви су Јован Кронштатски, Нектарије Егински или Силуан Атонски (који је извршио огроман утицај на нашег на владику Николаја), претпостављамо да би се у његовом доживљају благодатних енергија доста тога променило и обогатило. Но то су само условне претпоставке, док се на основу доступних докумената јасно види да Тесла у личном доживљају божанског примарно остаје научник и, поновимо то још једном, не прави довољну разлику између створених и нестворених енергија, разлику која је суштински предуслов да би неко могао прецизно да богословствује.

Но ако у Теслином изразу и налазимо мисли које се не могу увек свести под православље, онда је у његовим делима апсолутно присутна хришћанска вера у примењеном облику. Већ смо говорили о томе да је од раног детињства био крајње милосрдан, што је хришћанска особина ван премца. Његова изјава да „свакоме ко тражи треба уделити јер не можемо да оцењујемо невоље онога ко моли” није ништа друго до предиван израз дубоко хришћанског доживљаја ближњег. Сам Тесла је јавно предлагао да у центру светске етике буду знање, праведност и несребичност. Правда и милосрђе, као централне особине које се протежу у Теслином етичком систему у пракси и теорији, представљају својеврсну равнотежу хришћанских врлина, највише постигнуту у лику Христовом, о коме пева псаламски стих који каже „Милост и истина сретше се, правда и мир пољубиће се” (Пс 84, 10). Теслин нагласак на правди и милосрђу је јасан одблесак и Христове Беседе на гори (ср. Мт 5, 6–7). Притом, Теслина скромност, несреброљубље и спремност да опрости (сетимо се епизоде са Пупином и помирења на његовом самртном одру) такође спадају у саму срж хришћанске етике. С обзиром на то да је сматрао да највећи проблем у свету није немогућност човечанства да реши техничке већ социјалне, моралне и духовне проблеме, сматрам да је доктрина Николе Тесле, којом се др Бранимир Јовановић већ годинама предано бави, веома важна за научни свет нашег времена.

Родолубље као вредност не можемо пронаћи ни у хиндуизму ни у будизму, а у хришћанству је оно једна од историјских димензија љубави према ближњем (уп. Јн 15, 13). Хришћански етос Тесла

показује и на овом пољу. Свој патриотизам и љубав према Србима никада није крио (иако су га оптуживали за супротно), истовремено радећи за добробит свих народа, без обзира на њихову верску и било коју другу припадност. Особито поштовање је гајио према српској хришћанској традицији и култури. Особито је Тесла волео народну поезију и јуначке песме спеване уз гусле. Током рада на овом предавању, од мог професора гусала Вукојице Сандића, човека који води гусларску школу Сандић у Београду и уређује часопис *Глас Ђусала*, добио сам једно лепо сведочанство које није записано у тексту Стевана Роте у коме се говори о чувеном сусрету Тесле и гуслара Петра Перуновића Перуна. Наиме, са Перуном је, према сведочанству Вукојице Сандића, био и његов деда, Маријан Сандић, емигрант из Црне Горе, кога је код Тесле довео Пљевљак Арсо Живковић. Вукојица сведочи како му је деда још у детињству испричао да је после Перуновог гуслања Тесла упитао гуслара како је унео толико емоција у песму, а Перун му је рекао како је он прво имао песму у срцу, па ју је пропустио кроз мозак и потом преко руке све до гусала, а онда се она од гусала као мелодија кроз руку и мозак вратила у срце, и одатле толико емоција. На то је Тесла узвикнуо: „Браво! Наизменична струја! Од извора ка потрошачу и од потрошача ка извору!” Ето, то је једна лепа прича која још увек нигде није записана, а сматрали смо да је треба обнародовати.

Генијалност је нешто што се веома, веома ретко среће у историји људског рода. Но ако је истинска генијалност тако ретка, светост је нешто још ређе, да парафразирамо чувену мисао Серена Кјеркегора. У том смислу, не можемо а да се не упитамо у којој мери Никола Тесла као најгенијалнији Србин има додирних тачака са највећим српским светитељем, Савом Немањићем. Гледано споља, њихови путеви нам изгледају доста различити: Сава је задивљен Богом, а Никола творевином Божијом; Сава проналази највеће блаженство у молитви, а Никола у истраживачком раду; Сава свим својим бићем припада православљу, док Никола, остајући хришћанином, има и хетеродоксних идеја и интересовања... Када свему овоме додамо чињеницу да су Срби иначе склони да између људи убацују раставни везник „или” уместо саставни везник „и” (тако се и данас често говори о сукобу између Тесле и Пупина, а веома ретко о њиховом величанственом помирењу), лако можемо доћи до идеје супротстављености ове две личности. Но ако мало променимо угао гледања и урадимо дубљу анализу, она ће показати огромне сличности код ова два колоса српске историје јер се они сусрећу у својим различитостима.

Постоје две суштинске сличности, за све нас веома важне, у лику ова два човека. Прва је у томе што су обојица препознали и

верно следили призив свога срца – док Растка Немањића отац-владар спрема за световну славу и власт, Растково срце тежи ка Светој Гори и монашком чину, а док Николу Теслу отац свештеник припрема за богословске науке и будући свештенички чин, његово срце тежи ка техници и научноистраживачком раду. У оба случаја се испоставило да је призив срца био по вољи Божијој и донео велике плодове (уп. Мт 6, 21). Друга изразита сличност је у томе што се и код једног и код другог примећује да су до краја живота неуморно умножавали таланте на пољу на коме су призвани и одазвани (уп. Мт 25, 20–21) и што су током целог свог живота својој делатности приступали са жаром и ентузијазмом, служећи пре свега добробити својих ближњих, сваки на свој начин. Мислим да бисмо те две кључне сличности могли да синтетизујемо у једну: обојица су свој живот схватили као мисију. И зато су толико постигли.

Мисионарски приступ животу је неизмерно важан јер свако од нас има своју мисију од Бога дату, задатак који треба да препозна својим срцем и на чијем испуњењу треба да ради свим силама. Не мора то увек бити нешто крупно и епохално. Могу то бити наизглед сасвим једноставне ствари, али такве да ће пре или касније донети огроман плод. Тако мисија Ђуке Тесле, неписмене жене из Лике, није била да постане светски проналазач (иако је сама имала проналазачки дар), већ да васпита проналазача, што је и учинила. Колику само мисију имају данашњи родитељи у том смислу! Драго ми је да је вечерас са нама др Ранко Рајовић, творац система учења који носи име по Николи Тесли. Господин Ранко је као своју животну мисију препознао циљ унапређења образовног процеса најмлађих генерација и извлачење максимума интелектуалних потенцијала од наше деце. Но он ту своју мисију не може извршити без родитеља који су кључни сарадници. Сваки родитељ је мисионар са озбиљним циљем када су деца у питању. Неколико часова пре овог предавања сам разговарао са младом мајком која је пала у дубоку депресију јер је њу и тек рођену бебу супруг бездушно оставио. Њено безнађе сам зауставио једном једином реченицом која је гласила: „Твоје дете је сада твоја мисија на земљи и твој најважнији задатак.” И ко зна, можда ће управо то дете бити нови Никола Тесла...

Кључна порука за крај овог предавања јесте да морамо да препознамо своју мисију због које смо дошли на овај свет и да дамо све од себе да ту мисију извршимо. Ако нам се чини да свој мисионарски животни задатак нећемо успети да заокружимо у мери у којој бисмо то желели, не смемо да станемо: важно је само да смо свим силама на путу његовог извршавања. Јер ни Свети Сава

ни Никола Тесла нису успели да доврше све што су за живота желели, али су зато оставили незабораван и надахњујући пример за поколења после њих. Стога, када год помислимо да нам недостаје снаге да своју животну мисију доведемо до краја, сетимо се приче о мраву који се спрема да пође на поклоништво у Јерусалим. Када мраву сви говоре: „Како ћеш стићи до Јерусалима, твој животни век је прекратак?“, он одговара: „Нека, нека, ја ћу поћи – ако не стигнем, барем ће се знати да сам умро на путу за Јерусалим...”*

* Предавање одржано у Матици српској 17. октобра 2016. године.